

stuk, dat als zodanig bijzonder goed leesbaar is en veelal vol spanning. De democratische heropvoeding van de Duitse natie na twee wereldoorlogen, na Derde Rijk en Adenauer-tijdvak kan trouwens geen eenvoudige zaak zijn. Hopelijk slaan radicalen als Forte er in hun rechtlijnigheid niet naast, hetgeen ook in het verleden meer dan eens het geval is geweest.

DE DOCUMENTEN IN DE ZAAK - FORTE

OF DE KLUCHT DER VERGISSINGEN.

prof. dr. a.j. visser

Toen mij namens de redactie van dit blad gevraagd werd iets te schrijven over het veelbesproken stuk van Forte over Luther en Münzer heb ik vrij grif "ja" gezegd; later echter zag ik wel wat voetangels en klemmen op de weg en wel om de volgende redens: Het schieten onder andermans duiven is een onsympathieke vorm van jachtsport en wanneer ik mij op zou maken, in een artikel, met de stukken aan te tonen dat bovengenoemde schrijver een falsaris is, zou dat unfaire "wetenschappelijke concurrentie" zijn jegens collega C. Augustijn van de V.U., die al meer dan een jaar bezig is, als leider van een werkgroep bestaande uit medewerkers en studenten, de in dit toneelstuk toegepaste, geraffineerde leugenmethodes met de meeste akribie te ontmaskeren en dat zal zonder twijfel leiden tot een uitvoerige publicatie, of zelfs tot meer; in welke vorm is mij niet bekend.

Daarom leek het mij beter, aan de hand van de "stukken" een beschrijving te geven der lotgevallen in ons land van deze minder gelukkige productie van toneelgroep "Theater", daarbij mij streng houdend aan wat ik zelf daarvan heb moegemaakt (met voorbijgaan dus van op zichzelf niet oninteressante zaken als het "geplande" bezoek van H.M. koningin Juliana aan het spektakel en het verbod van het stuk, dat later is opgeheven, door de gemeenteraad van Apeldoorn). Mijn titel is ontleend aan twee Engelse werken: Dorothy Sayers, "The Documents in the Case" en Shakespeare's "Comedy of Errors". Dit laatste heeft een verklaring nodig: in deze zaak, waarin ik meen, wat de hoofdzaak betreft, voor 100 % gelijk gekregen te hebben, heb ik mij ij zoveel kleinigheden vergist dat ik de vergissingen in het vervolg maar aanduid met een hoofdletter "V" en nummer (V 1 en V 2 zijn dus geen raketten!).

Op een zekere voorjaarsdag in 1971 bevond ik mij op de Grote Markt waar ik iemand zou ontmoeten. Deze kwam en vond mij niet want ik was even bij Scholtens boekhandel naar binnen geglipt (V 1). Mijn aandacht werd daar getrokken door een boek waarvan de omslag acuut oorlogsherinneringen op-

riep: die was nl. half zwart, half rood, de kleuren van wijlen de N.S.B. en van de uniform der mussertiaanse "landwachten". Ik dacht dus te doen te hebben met een boekje over "Mussert en zijn tante", of iets van dien aard (V 2); zulks was echter niet het geval, want de titel luidde: "Martin Luther & Thomas Münzer oder Die Einführung der Buchhaltung". De auteur was ene Dieter Forte, over wie men op de omslag het volgende kan lezen: "D.F., geb. 1935 in Düsseldorf. Werbefachmann; danach 2 Jahre in Hamburg als freier Mitarbeiter beim NDR-fernsehen. Lebt als freier Schriftsteller in Düsseldorf und Basel. Schrieb bisher fünf Hörspiele und ein Fernsehspiel". Uigever was: Wagenbachverlag in Berlijn, waarbij onder meer verschenen is een werk van de thans, uit andere hoofde dan literaire arbeid, veelbesprokene Ulrike M. Meinhof.

Dit werk heb ik gekocht en gelezen. Ook zonder dramaturg te zijn valt het niet moeilijk in te zien dat een toneelstuk van 140 dichtbedrukte bladzijden onspeelbaar is. Ik dacht dan ook te doen te hebben met een specimen van het soort der, nooit opgevoerde, "leesdrama's" (V 3). Dat was een vergissing want enkele weken later stond er in het "Nieuwsblad van het Noorden" een vrij lang, geïllustreerd stuk waaruit men kon vernemen dat deze "Schund" in verschillende Duitse steden was opgevoerd en hier en daar enorme rellen had veroorzaakt. Toen dacht ik: iets dergelijks komt niet op de Hollandse planken, hoogstens voor de TV, en dan voor het IKOR, want "den Ikorluyden is niets te dol"; later bleek ook dit een vergissing (V 4).

Nu wilde het geval dat ik destijds bezig was met een studie over Thomas Münzer die resulteerde in een wetenschappelijk artikel (Kerk en Theologie, no. 4, okt. 1971) en, daaraan voorafgaand, een populair stukje in het "Hervormd Weekblad" van 21 oktober. Daarin heb ik Forte een "nieuwe, linkse Goebbels" genoemd. Achteraf bleek ook dat een vergissing (V 5), want deze "Werbefachmann" is eerder een sluw, handig broodschrijvertje dat in 1966 "geld zag" in propaganda voor het anarcho-syndicalisme in de geest van "rooie Rudi" (Rudi Dutschke) omdat genoemde stroming in die dagen in Duitsland bij de meer snobistische intellectuelen (ook bij de zeer gefortuneerde intelligentia!) geweldig "in" was en dus uitstekende recettes zou opleveren; daarin vergiste hij zich niet!

Lange tijd, tot januari van dit jaar, heb ik niets van Forte's stuk gehoord; ook op de beide artikelen heeft niemand gereageerd.

Nu ging ik de kerstvakantie '72-'73 doorbrengen op het schone eiland Ameland, naar ik dacht zonder enige beslommeringen (V 6). Het lot had het anders beschikt en maakte dat ik van bevriende zijde uit Arnhem verontrustende documenten ontving. In het kort kwam dat hier op neer: het "Bureau voor Kunstzinnige Vorming" van de gemeente Arnhem had een onderwijsproject voor middelbare scholen georganiseerd met Forte's stuk als de as waar alles om draaide. Dit had bij een groep niet extreem-linkse leraren verzet gewekt en die hadden mijn artikel ter lezing aanbevolen. Bijgevoegd waren enkele fotokopieën van brieven en niet te vergeten, van een zot foldertje, uitgaande van "Theater" en zo stikvol

"howlers" dat ik het maar noteer als V 7. In een typografisch even fraai uitgegeven als qua inhoud waardeloos programmaboekje trof mij het allermooist (en trof mij het alleronaangenaamst) een stukje van de Amsterdamse kerkhistoricus Mönnich, die vroeger toch wel eens verdienstelijke boeken heeft geschreven. Die bijdrage was een uitermate kwalijk staaltje van een (tegen "stichtelijkheid-met-hoge-hoed" reagerende) stichtelijkheid-in-coltrui-en-spijkerbroek: de allerslechtste soort stichtelijkheid die ik ken. Daarin heet Forte een "moralist" (God beware ons voor moralisten zonder moraal!) en hij is "beter dan een historicus": een man met een "Boodschap" blijkbaar. Nu, aan de "boodschap" van een moneymaker die schatten gelds verdient aan een toneelstuk TEGEN het geld heb ik geen boodschap! Wanneer men in Arnhem echter meende dat ik niets wist van de opvoering van het stuk in Arnhem dan vergiste men zich toch (V 8) want ik had reeds in het literaire Logboek van NRC-Handelsblad daarover iets gelezen. Twee dingen heb ik toen gedaan. Allereerst een (ingezonden) "brief" in bovengenoemd blad met als inhoud:

Politieke satire of leugenpropaganda?

Het lit. Logboek in NRC-Handelsblad van donderdag 23 dec. was voor een deel gewijd aan een specimen van politieke propaganda in dramatische vorm geschreven door D. Forte, een stuk waarvan de toneelgroep Theater op 5 jan. in Arnhem de première denkt te geven.

Dat het hier gaat om een manifestatie in het geheel van een even groots opgezet als eenzijdig-tendentieus onderwijsprogramma werd niet al te duidelijk aangegeven. Toch is dit het geval; de gemeente Arnhem draagt hiervoor de verantwoordelijkheid en wel meer in het bijzonder een daar blijkbaar bestaand, gemeentelijk bureau voor kunstzinnige vorming (Kamer 317, stadhuis, Koningstraat 38, als ik goed ben ingelicht).

De heer Forte die, na enkele jaren als reclamespecialist zijn krachten in dienst van de "consumptiemaatschappij" gesteld te hebben, kennelijk ontdekte dat er voor iemand met een goed intellect en een scherpe pen aan maatschappijkritiek meer te verdienen viel, is er in geslaagd een stuk te schrijven dat in waarlijk helse gemeenheid zijn weerga niet vindt. In een artikel getiteld: "Thomas Münzer, theoloog der revolutie of "Grand paranoïaque" heb ik over Forte's gewrocht het volgende geschreven:

"Een allerkwalijkste uitdrukking vindt de herleefde Münzerlegende in het vakkundig en met geraffineerd gevoel voor het medium "toneel" geschreven stuk van Dieter Forte: "Luther und Thomas Münzer oder die Einführung der Buchhaltung". Hierin heeft de stralende aartsengel Münzer als tegenspeler geen aartsduivel maar een walgelijke, zeeën bier verzwelgende clown: Luther, even boosaardig als belachelijk, een man die, zelf willoos, door vorsten en bankiers wordt gemanipuleerd. Op duivels-handige wijze zijn echte citaten van de beide protagonisten met verzinsels van de auteur

vermengd, terwijl een epiloog suggereert dat alles authentiek is. Deze perfide werkwijze: "Mauvaise foi" in dienst van zogenaamd engagement, doet denken aan de methodes van televisie-technici die fragmenten van verschillende geluidsbanden zó op een nieuwe band aanbrengen dat de echte stem van een persoon iets zegt wat hij in werkelijkheid nooit heeft gezegd..."

Hoewel ik van mening ben dat een verbod van de vertoning niet in strijd zou zijn met de door onze grondwet gewaarborgde vrijheid van meningsuiting (immers, het levert gevaar op voor de openbare orde, zoals in 1971 door relletjes in Duitse schouwburgen bewezen is, en het belodigt bovendien een groep van de Nederlandse bevolking op uiterst grievende wijze), zou ik voor een dergelijk verbod toch niet direct willen pleiten.

Wel kan er nooit heftig genoeg geprotesteerd worden tegen het feit dat de gemeente Arnhem meent de jeugd "artistiek te moeten vormen" door een staaltje van politieke leugenpropaganda in de beste traditie van Goebbels en Rosenberg (alleen ditmaal weliswaar niet nazistisch, maar even antidemocratisch) aan scholieren voor te schotelen."

Verder heb ik er even aan gedacht een protestschrijven te richten aan B. en W. der gemeente Arnhem, maar dit leek mij toch wel heel zwaar geschut en daarom heb ik een vrij fel protest doen toekomen aan de heer Bakx, hoofd van het bovengenoemde bureau. Bij vergissing frankeerde ik het stuk te laag (V 9). Bij mijn terugkeer in Groningen leefde ik dus in de veronderstelling dat men wel nota van mijn schrijven zou hebben genomen, wat ook een vergissing was want het stuk was, om de onvoldoende frankering, geretourneerd (V 10). Ik heb toen de heer Bakx opgebeld, die van niets bleek te weten. Toen het stuk later terugkwam was dat een "blessing in disguise" want ik had nu gelegenheid als bijlage er enige artikelen van mijn hand aan toe te voegen waarvan ook de artistieke leiding van "Theater" kennis heeft genomen. Over de houding van het "bureau artistieke vorming" en van de heer Bakx in het bijzonder ben ik overigens in het geheel niet ontevreden: men was ogenblikkelijk bereid objectieve informatie aan de map, die de aan het project participerende scholen ontvingen, toe te voegen en ik van mijn kant heb de heer Bakx verzekerd dat onder deze omstandigheden veel van mijn bezwaren waren weggevallen. Dat ik dit niet kon uiten in het NRC-Handelsblad was het gevolg van een toeval, want ik zag mij genoodzaakt een vergissing van de heer Hein Cannegieter (van "Theater"), door hem geponeerd in dat blad (V 11), recht te zetten en de NRC-redactie maakt geen uitzonderingen op de regel dat in de ingezonden "brieven" iemand over dezelfde zaak maar tweemaal aan het woord mag komen. Ondertussen had "Theater" mij uitgenodigd het stuk op 13 jan. in de Arnhemse stadsschouwburg te gaan zien en deel te nemen aan het forum dat maandag d.a.v. terzelfder plaats gehouden zou worden. Voor het forum was ik verhinderd en ik dacht dus dat mijn acte de présence bij de opvoering het laatste was wat ik ooit met het stuk te maken zou hebben, waarin ik mij vergiste (V 12).

Het forum (deelnemers Prof. van Laarhoven, drs. Honée, Prof. Mönnich, dramaturg Karel Muller, regisseuse Elise Hoomans; voorzitter Mr. Bas de Gaay Fortman) bleek nl. een min of meer landelijke aangelegenheid te zijn geworden. Trouwens, reeds bij de voorstelling die ik bijwoonde had ik een kort interview gehad met een radioreporter van de E.O. dat nog diezelfde avond werd uitgezonden.

Misschien doe ik er echter goed aan hier weer een "document in the case" in te lassen, nl. (verkort): het stuk dat ik 21 jan. naar de redactie van NRC-Handelsblad zond, doch dat geweigerd werd (zie boven). Later is het verschenen in het "Hervormd Weekblad" onder de titel: "Een debat dat geen debat werd". Het luidt:

"Nadat Dieter Forte's "Luther en Münzer" op 6 jan. in Arnhem zijn première beleefde voorspelde Daniël de Lange in de Volkskrant dat de discussie rond dit stuk zou "overwaaien" en hij schreef dat deze eigenlijk reeds was begonnen, daar een theoloog in een avondblad was "uitgebarsten". Hij hoopte dat het debat niet in een rel zou ontaarden en was van mening dat dit zou afhangen van een "zeker ochtendblad", daar, volgens hem, de "vaderlandse berispertjes" het signaal van deze krant plegen af te wachten. Ik kan weinig overeenkomst zien tussen vulkanische verschijnselen en mijn persoon maar neem dankbaar nota van 's heren de Lange's opinie dat ik niet tot het gilde der "nationale berispertjes" behoor: op dit teken heb ik immers niet gewacht. Het is overigens niet gekomen.

Mijn "uitbarsting" was niet gericht tegen de opvoering als zodanig, maar!....(hier volgt in het stuk het relaas dat ik reeds gegeven heb). Voortzetting: "Bij het forum was ik zelf niet aanwezig doch liet mij vertegenwoordigen door drs. Nico Sonneveld, die van de voorzitter de gelegenheid kreeg een door mij opgesteld stuk voor te lezen. Inmiddels had men mij gevraagd ook voor de TV mijn mening kenbaar te maken. Dit is gebeurd in de rubriek van Meindert Leerling "Nader bekeken" van donderdag 18 jan.. Ondertussen had de heer P.E. de Hen in "Vrij Nederland" van 13 jan. een artikel gepubliceerd dat mijn stelling: "Forte's stuk is geschiedvervalsing" bevestigde. Deze stelling is overigens bij mijn weten nog door niemand weersproken, zelfs niet door dames die in dit verband (zie NRC-Handelsblad van 19 jan.) snikkende huisvrouwen laten opdraven; wenende stenotypistes of pedicures "doen" het aanmerkelijk minder goed. De redacteur van de kunstrubriek van het "Nieuwsblad van het Noorden" schreef een goed en beknopt stukje over de kwestie dat hij aan mij voorlegde en waarop ik mijn "fiat" gaf. Dat dit verscheen onder de ietwat sensationele "kop": "Kritiek van Groninger hoogleraar: toneelstuk over Luther is een schaamteloze historievervalsing" komt natuurlijk voor rekening van de "lay-out-man".

De genadeslag aan Forte in zijn rol van "gründlicher Kirchen- und Universalhistoriker Herr Prof. Forte" werd toegebracht door

mijn collega aan de V.U., C. Augustijn. Zonder dat ik daar overigens iets van wist had deze, in en met een werkgroep, de merkwaardige methode (+) van "Historiker" Forte nageplozen en hij publiceerde in Trouw van 2 jan. een stuk waarin hij over de resultaten van dat onderzoek alvast iets vertelde. Hieruit werd duidelijk dat genoemde toneelschrijver een nog erger geschiedvervalser is dan zelfs ik dacht. Wat de geschiedkundige kant van de zaak betreft kan men nu veilig zeggen dat het debat waarop de heer de Lange doelde reeds is afgesloten voor het kon beginnen want debaters voor de "andere kant" hebben zich niet gemeld. Aan stof voor zulk een debat zou ev. hoogstens nog de ethische kwestie resten: in hoeverre kan een doel (voor mijn part een goed doel) gediend worden met het middel "historievervalsing".

Ter aanvulling mijn "pamflet" tegen Forte zoals dat ook in Arnhem is voorgelezen:

HOCHVERURSACHTE SCHUTZREDE GEGEN DEN ERZLUEGNER UND ENDTECHRISTEN
(ANTICHRIST) DIETERUM FORTEM.

Onder deze, deels aan Thomas Münzer ontleende, titel wil ik trachten een zeer korte weerlegging te geven van het door bovengenoemde heer geponeerde stuk "Luther und Thomas Münzer". Ik doe dat op de manier zoals bij de theologische discussies aan het begin van de zestiende eeuw gebruikelijk was: eerst de tekst van de tegenstander, daarna de weerlegging. De tekst wordt aangeduid met een "F", de weerlegging met een "V" (N.B.: hier staat dus "V" niet voor "vergissing!")

F.: In dit stuk gaat het niet om theologie.

V.: Inderdaad!

F.: Het theologische aspect van de hervorming is in legio boeken onderzocht.

V.: Tenminste één snuffje waarheid in deze cocktail van bedrog!

F.: De maatschappelijke effecten van die gebeurtenissen zijn nauwelijks bekoken. Maar juist die voelen we nog altijd.

V.: Over die effecten zijn hiele bibliotheken volgeschreven. Ik noem slechts de namen van E. Troeltsch, Max Weber en Tawney.

F.: Het is in dit stuk niet te doen om ideologische bewijzen. Met pasklare antwoorden en vooropgestelde meningen schrijft men geen stuk.

V.: Ik verdenk de heer Forte er sterk van dat hij wél uitgaat van een vooropgezette mening, nl. de leer van het Neo-Marxisme, anarcho-syndicalistisch toegespitst, zoals die zich enkele jaren geleden in Duitsland nogal breed maakte.

F.: Het gaat om vier jonge mensen. Een ervan heet Luther en een andere Münzer; de twee anderen heten Karlstadt en Melancthon. Het gaat om de invoering van de boekhouding. Het gaat om de eerste grote Duitse revolutie. Dat een en ander samenvalt is wellicht geen toeval.

V.: Daar dit enkel zakelijke mededelingen zijn geen commentaar, enkel dit: die "eerste grote Duitse revolutie" (zo kan men de boerenoorlog inderdaad wel noemen) was geen "progressieve" maar een conservatieve revolutie. Voor details daaromstrent zou ik in de

- eerste plaats willen verwijzen naar de publicaties van G. Franz en A. Waas.
- F.: Het was dus zaak om een situatie concreet te doorgronden. Het stuk speelt van 1514 tot 1525. Dat de banden met onze tijd zo duidelijk en onmiskenbaar naar voren komen heeft me zelf ver-rast.
- V.: Er is wel een onwaarschijnlijk grote dosis brutaliteit voor no-dig om, nadat men constellaties, machten en mensen van deze tijd in een zestiend-eeuws maskeradepak heeft gestoken, te doen alsof men de werkelijkheid van het verleden (die tevoren verdonkere-maand was) weer opnieuw heeft ontdekt en dan zogenaamd ver-steld te staan over de gelijkenis met het heden.
- F.: Vijf jaar ben ik met dit onderwerp bezig geweest.
- V.: Dat waren dan wel vijf slecht bestede jaren.
- F.: Over geheime bronnen beschikte ik niet.
- V.: Een in dit verband zinloze opmerking.
- F.: Het materiaal lag klaar en ik heb het in zijn hele omvang gelezen en verwerkt.
- V.: Deze kreet kan bij een deskundige slechts een gulle schaterlach opwekken. De toneelspeler (dat is hij blijkbaar ook, naast to-neelschrijver) Forte in de rol van "gründlicher" Duitse geleerde! In de Bibliographie (Auswahl) van Herr Prof. Forte ontbreken, door een opmerkelijk selectieproces, juist de belangrijkste pu-blicaties. Titels wil ik desgewenst aan ieder opgeven; voor het publiek zou een opsomming van namen te lang en te vervelend wor-den. Wel merk ik nog op dat het mij van de linkse heer Forte zeer verwondert dat hij blijkbaar geen kennis heeft genomen van orthodox-marxistische publicaties uit de laatste tijd. Toch ho-ren de Sovjetrus Smirin en de Oostduitser O. Hinrichs tot de be-langrijkste Münzerkenners van onze tijd.
- F.: Het stuk is niet in de laatste plaats zo lang omdat originele teksten zijn gebezigd en in samenhang staan. De redevoeringen zijn niet willekeurig samengesteld maar telkens ontleend aan de geschriften over het punt in kwestie. Wanneer Luther hier een standpunt inneemt inzake een bepaald onderwerp dan zijn dat geen geselecteerde zinnen maar zijn brieven en geschriften van dat bepaalde tijdstip over die bepaalde evenementen. Er zijn maar een paar gemotiveerde uitzonderingen, zoals bij principiële uiteenzettingen: daar staan de uitingen die op dit gebied fun-damenteel zijn. Waar ik getwijfeld heb, heb ik dat kenbaar ge-maakt ofwel ik heb de hele scène geschrapt.
- V.: Dat er hele fragmenten uit de redevoeringen en geschriften in-derdaad bij elkaar staan wil ik niet ontkennen. Maar een fraai voorbeeld van Forte's werkwijze vinden we op blz. 101 van zijn werk (Wagenbachred.):
Journalist (sic!): Herr Doktor, wie ist ihre Meinung über die Frauen?
Luther: Sie haben zwei Zitzen und ein Löchlein zwischen den Bei-nen. (Er lacht). Die Frau soll ihren Mann ehren, lieben und ge-horchen. Wenn sich die Weiber auch müde tragen und zuletzt zu Tode, das schadet nichts, sie sind drum dra. Es ist besser, kurz gesund, als lange ungesund zu leben".

Behalve het eerste zinnetje zijn deze uitingen helaas hier en daar in Luthers Tischreden wel te vinden al heeft Forte de uitspraken geweldig vergroot. Maar het eerste zinnetje is, als Luther het ooit gezegd mocht hebben, in ieder geval niet opgetekend. En dit gefantaseerde zinnetje is nu juist het meest aanstootgevende.

F.: Dat Luther er anders uit komt te zien dan wij hem kenden is voor velen ongetwijfeld pijnlijk. Maar het zijn per slot van rekening zijn woorden.

V.: Zijn woorden, zeker, maar woorden die gebruikt zijn zoals een technicus stukken geluidsband zó monteert dat de "echte" stem van een persoon iets zegt wat hij nooit heeft gezegd.

F.: Wanneer een Münzer een moderne indruk maakt is dat niet mijn verdienste.

V.: Hier is de auteur, vermoedelijk voor het eerst in zijn leven, toch té bescheiden. Het is nl. geheel zijn (twijfelachtige!) verdienste.

F.: Het was trouwens niet de bedoeling holden van hun voetstuk te stoten of te plaatsen.

V.: Wanneer een lezer niet dóór heeft dat het de bedoeling van het stuk is "held" Luther van zijn voetstuk te stoten en Münzer daarop te zetten dan moet zijn IQ het nulpunt toch wel zeer dicht benaderen.

F.: Het stuk heeft geen held. Het toont een toedracht.

V.: Een vervalste toedracht.

F.: Men kan kiezen.

V.: Zeker, als men dan maar niet, met Forte, voor de Grote Leugen kiest.

F.: Veel van wat hier schokkend lijkt staat in elk beter geschiedboek en is in de wetenschap allang bekend. Dat wij er desondanks niet meer van weten dan wat in een bepaald kader paste en dat dit stuk dat zich aan feiten houdt, onze maatschappijvisie zo op zijn kop zet moet ons achterdochtig maken. Wat hebben ze ons altijd aangepreft!

V.: Forte geeft niet de feiten "die in elk beter geschiedboek staan" maar vervaarde feiten, die in geen enkel geschiedboek staan.

Om tenminste met een positieve noot te besluiten; een zekere bewondering kan ik Forte niet onthouden. Hij staat, met Han van Meegeren, "op eenzame hoogte": de grootste schilderijenvervalser en de grootste historievervalser van deze eeuw naast elkaar.

In de mening dat inderdaad het debat afgelopen was zond ik mijn artikel "Een debat dat geen debat werd" aan de artistieke leiding van "Theater" met het volgende begeleidende schrijven:

"Hierbij de doorslag van een stukje van mijn hand, dat zal verschijnen in het "Hervormd Weekblad"; dit zal wel de laatste publicatie over de "zaak Forte" zijn, veronderstel ik. Veel commentaar lijkt me niet nodig; dat ik het bureau van de gemeente Arnhem en ook Uw groep zoveel mogelijk heb gesproken teneinde al de "impact" van de aanval te doen neerkomen op de heer Forte en zijn gewrocht, zal U niet zijn ontgaan. Zelfs de "kunstenaar" Forte heb ik nog gesproken maar ik denk wel dat, na wat De Hen, Augustijn en ikzelf hebben ge-

schreven, van 's mans scherts-"Boodschap-aan-de-Mensheid" ook de honden geen brood meer lusten, zelfs al zouden de stomme dieren doof en half-blind het zeer nabije einde van hun aardse lijdensweg tegemoetzien.

Dat het een en ander voor U ook een pijnlijke kant heeft (al geloof ik niet dat het U enig financieel nadeel zal opleveren) kan ik begrijpen en ik mag zelfs wel zeggen dat dit mij spijt. Maar het was onvermijdelijk. Nu ook het contact, schriftelijk en telefonisch, met Uw groep ten einde spoed is het mij toch nog een behoefte U, en in het bijzonder de heer Cannegieter, te bedanken voor de "gentlemanlike" houding die U in dezen hebt aangenomen. Dat was ook anders denkbaar geweest en daarom met de meeste hoogachting, (w.g.) A.J. Visser. "

Door te menen dat er stilte zou vallen rondom Forte had ik mij weer eens vergist (V 13). Naar aanleiding van de voorstelling in Amsterdam schreef mijn naamgenoot ds. H.A. Visser in "Hervormd Nederland" een fel stuk: hij had zelfs het applaus niet kunnen afwachten en had terwijl het Lutherlied geparodiëerd werd de zaal verlaten. Dit zou wel het definitieve einde zijn? Vergissing (V 14). Ik kreeg het verzoek een stuk over de historische Münzer, die zozeer van Forte's verklede Rudi Dutschke verschilde te schrijven en wel van de redactie van het "Reformatorisch Dagblad", waaraan ik voldeed. Het verscheen 28 febr. Nu leek het einde in zicht. Mis! (V 15). De "geplande" opvoering in Leeuwarden bracht de "Leeuwarder Courant" er toe een artikel te plaatsen waarin overduidelijk werd aangegeven welk vlees men in de kuip had: "pure demagogie" luidde een van de ondertitels. Het "Fries Dagblad", waarin H. Algra al eerder een kort maar zeer gespieerd stuk over de affaire had geschreven, nam H.A. Vissers artikel over.

De stad Groningen kwam op het speelplan van "Theater" voor op de datum van 12 maart. Ik dacht dat de lust tot het houden van forums over dit brok artistieke zwendelarij de mensen langzamerhand wel vergaan was (V 16) en heb dan ook de mensen die hiernaar informeerden gezegd a. dat zo'n debat mij uiterst onwaarschijnlijk leek, b. dat ik het organiseren van iets dergelijks aan ieder zou afraden en c. dat, mocht het onverhoopt toch doorgaan, ik er wel, zij het met tegenzin, deel aan zou willen nemen. Toen ik bij de directie van de Groninger Stadsschouwburg naar het een en ander informeerde bleek dat deze ook niet al te zeer geporteerd was voor een forum maar dat men a.h.w. wel moest zwichten voor de aandrang van een zekere "maatschappij-kritische" groep die beloofd had bij zo'n ev. bespreking minstens 150 deelnemers te "leveren". Toen ik dit hoorde rezen er reeds "boe"-brullende sprekers voor mijn geestesoog op, (V 17) maar ik heb mij toch maar als forum-lid beschikbaar gesteld.

De opvoering (12 maart) werd door ongeveer 400 personen bezocht, waaronder meer dan dertig die door mij waren "aangebracht". Voor het forum dat op 16 maart gehouden zou worden en waaraan nogal wat publiciteit was gegeven, verwachtte de heer Bloemers, die de Directie van

de Schouwburg vertegenwoordigde, nogal wat belangstelling (V 18). De 150 maatschappij-kritici waren echter blijkbaar ergens anders bezig maatschappij te critiseren want kwart over acht zaten er nog geen dertig mensen in de grote schouwburgzaal. De heer Bloemers heeft toen met droeve stem aangekondigd dat de bespreking verplaatst zou worden naar de foyer; zeven man liepen daarna nog weg, waarmee het aantal deelnemers slonk tot ruim twintig, waaronder nog drie journalisten en wat "aanhang" van de forumleden. Het geheel verliep even onbevredigend als ik voorspeld had en ik dacht dat met deze anticlimax de affaire-Forte in meer dan een betekenis met een sisser was afgelopen (V 19). Zelfs dát klopte niet: in een voortreffelijk gedocumenteerd artikel getiteld: "Dieter Forte en muze Clio - oder die Verführung der Geschichte" en verschenen in het laatste nummer van het literaire tijdschrift "Maatstaf" deden Jan van Laarhoven en Eugène Honée nog eens uit de doeken hoezeer hier sprake was van een vervalsing. Zij komen tot de volgende conclusie: "Summa summarum: historici zullen de laatsten zijn om de stelling te betwisten dat het kapitaal een enorme rol heeft gespeeld in de politieke én religieuze omwenteling van de 16e eeuw en ... andere eeuwen. Evenmin zullen zij bestrijden dat profetisch verzet tegen de macht vaak met de dood bekocht wordt. Maar mogen zij protesteren, als iemand van deze stelling een axioma maakt dat met historische teksten en personen "bewezen" moet worden, zeker als voor dat doel gegeven teksten verraaid, historische feiten vervalst en concrete personen verminkt moeten worden? Forte kent zijn geschiedenis te goed, om niet te vallen onder het verwijt van bewuste geschiedvervalsing.

Naar een profetie moet men luisteren, een theaterman moet men ondergaan, een historicus moet men ondervragen. Wij gunnen de profetie haar boodschap en de muze van het theater haar vrijheid maar als U het ons vraagt: Clio blijft bedroefd."

Tenslotte: een terugblik op dit alles vervult mij met twee gevoelens: genoegdoening en dankbaarheid. Genuegd omda een uiterst intelligente doch gewetenloze vervalser, die in zijn vaderland wel weersproken maar eigenlijk nooit ontmaskerd was, in Nederland, zowel van linkse als van rechtse kant, heeft gekregen wat hij verdient; dankbaarheid jegens de Hollandse pers en verdere publiciteitsmedia die zich (afgezien van het "unspeakable" IKOR) in deze zaak van hun beste kant hebben laten zien. Ik neem nu toch heus aan dat we van de onappetijtelijke heer Forte, althans van zijn meer dan weerzinwekkende Lutherpersiflage, nooit meer iets zullen horen. Hopelijk vergis ik mij daarin niet!

redactionele noot: Prof. Visser heeft ergens in zijn stuk een opmerkelijke verschijving gemaakt: als hij het over de methodiek van Forte heeft, noemt hij het "...de merkwaardige methodes van "Historiker" Forte!". De redactie vond deze verschijving (gemerkt met " + ") zo aardig dat zij hem heeft gehandhaafd.